

Gradivo je prečiščeno in v njem zevajo velike luknje

Mitja Volčanšek; foto: Bor Slana

Mag. Vladimir Žumer (rojen 1949 v Voklu pri Kranju) je bil na čelu Arhiva republike Slovenije (ARS) od 1993 do 2004, ko so ga na vnovičnem razpisu za direktorsko mesto zavrnil. Uradni razlog je bil birokratske narave, verjetno pa je na njegovo zavrnitev vplivalo dejstvo, da se je trudil priti do za nekatere neprijetnih podatkov, ki se še skrivajo v beograjskih arhivih. Ta čas vodi Center za strokovni razvoj v okviru ARS.

Kje so zadržki, da Sova še ni izročila vsega svojega gradiva?

Sova je začela izročati gradivo še pred zakonom o Sovi iz leta 1999, po katerem mora vse gradivo, nastalo do leta 1990, izročiti ARS. Agencija je torej gradivo začela izročati že leta 1996 skupaj z MNZ. Oboji so nam tedaj izročili velik kontingent gradiva – 1,843.000 mikrofilmanih dokumentov, ki se nanašajo v glavnem na udbovske dosjeje od leta 1945 do 1955. Gradivo so nam izročali postopoma še kasneje. Leta 1998 nam je bil izročen tudi del arhiva MNZ vključno z nekdanjimi kadri SDV. Velike količine so nam izročili leta 2000 in 2003, pravzaprav pa se izročanje še vedno nadaljuje.

Glede izročanja gradiva je bil dogovor dosežen že leta 1998, zlasti pa je pri prevzemu leta 2000 obveljal dogovor med ARS in Sovo, da agencija določenega gradiva izpred leta 1990 ne bo izročila zaradi svojih operativnih potreb. Zato sva se jaz kot direktor ARS in direktor Sove Ferš dogovorila, da del gradiva pač ostane pri njih. Jaz sem vztrajal pri tem, da moramo vedeti, kaj ostaja v Sovi, in tako je leta 2000 nastal popis neizročene gradiva.

Neizročeno gradivo se torej nanaša na nekdanje sodelavce SDV, ki so hkrati sedanjí sodelavci Sove?

To gradivo je večinoma iz obdobja od 1980 do 1991. Napravili so podroben popis, po katerem naj bi bilo tega gradiva za približno 74 tekočih metrov. Leta 2004 je ARS dobil celo fizični dostop do njega, s tem pa tudi nadzor nad njim. Nismo mogli namreč dopustiti, da bi s tem gradivom kaj zgodilo. Kot sem rekel, je gradivo v glavnem iz obdobja od leta 1980 do 1991 in se nanaša večinoma na delovanje sodelavcev Sove v tujini. Popis je narejen po

državah, agenti pa so seveda ostali večinoma isti, kot so bili v 80. letih.

Del tega gradiva, ki je na seznamu iz leta 2000 veljal za neizročene, so potem izročili. Gre pa za gradivo, ki se nanaša na letna poročila SDV od 1945 do 1987, za t. i. informativne biltene, kjer je Sova združevala informacije za potrebe naročnika – nekdanj je bil to CK, po letu 1991 pa vlada.

Kako to, da glede na obseg in občutljivost varovanja gradiva Sove teh dokumentov ni urejal oziroma imel dostopa do njih noben strokovnjak – arhivar?

Če beremo zakon o Sovi iz leta 1999, bi morali oddati vse, kar je nastalo do leta 1991, vendar je bil v naši novi državi problem, da nismo pretrgali z delovanjem nekdanje SDV, kot se je to zgodilo v Romuniji s Securitatejem ali v Nemčiji s Stasijem. V Nemčiji so stare kadre odpustili, arhive pa spravili v posebno ustanovo, t. i. Gauckov inštitut. Tam je bilo 17 milijonov dosjejev in skupno 184 kilometrov gradiva, ki je v Nemčiji nato rabilo za lustracijo. Podobno je bilo na Poljskem, Češkem ... Pri nas pa je novoustanovljena VIS, ki jo je vodil dr. Miha Brejc, nadaljevala delo z istimi delavci in agenti in to je povzročilo, da je pri VIS ostala tudi dokumentacija za zadnje obdobje. V Sloveniji kljub napovedim denimo zakona o lustraciji ni bilo.

Praviloma pa je tako, kot ste rekli, da bi bilo treba gradivo izročiti v celoti. S tem je mogoče potegniti črto čez neko obdobje, kar vključuje tudi nekdanji način dela, poročanja, zlasti pa ustvarjanja gradiva. Le-to se nanaša na eklatantno kršenje človekovih pravic in svoboščin. In to je bistveno, kajti pristojnosti SDV so bile precej drugačne, kot so zdaj pristojnosti Sove. Še danes pa naletite na številne primere, ko isti ljudje delujejo po starih metodah.

Praktična posledica tega stanja je tudi, da so ljudem, ki so se jim pod komunizmom zgodile krivice, oteženi postopki za popravilo krivic ...

V tem obdobju sem se moral vedno boriti s Sovo, da so nam izročili čim več gradiva s tega seznama. Uspeh bo zdaj kmalu 100-odstoten, če bomo zdaj kaj dosegli s to zadnjo afero. Značilno je, da smo se prav s pomočjo

novinarjev in drugih, denimo raziskovalke dr. Jere Vodušek Starič in zlasti dr. Jožeta Pučnika, počasi dokopali do tega gradiva. Sploh to velja za leto 1996, ko smo s tem začeli; tu bi izpostavil zasluge dr. Pučnika, ki je na politični ravni pritiskal za izročitev gradiva. Pri tem ima velike zasluge tudi Jožef Jerovšek, ki je vodil parlamentarno komisijo za nadzor Sove v prejšnjem mandatu, ko je bila SDS še v opoziciji, saj je komisija pritiskala na tedanjo vlado, tako da smo danes precej blizu temu, da dobimo vse gradivo. Žalostno pa je seveda, da je gradivo prečiščeno in da v njem zevajo velike luknje.

Iz vaših besed sklepam, da je šlo za mučen postopek ...

Ko sem se januarja 2004 soočil z direktorjem Sove Iztokom Podbregarjem na komisiji za nadzor Sove v parlamentu, sem poskušal urediti dve stvari. Prva je bila, da bi izročili vse gradivo iz obdobja 1980–1991, ki je bilo na seznamu kot neizročeno. Podbregar je privolil, da bomo določene stvari dobili in smo tudi jih. Vendar so še druge, ki nam jih morajo izročiti, recimo celotna Centralna abecedna evidenca (CAE), znana tudi kot udba.net. To evidenco je v 80. letih vodil 5. oddelek SDV. Težko sem se dokopal do tega podatka, a nazadnje sem le pridobil podatke o organizacijski shemi SDV. Potem je tu 6. oddelek SDV iz 80. let, ki bi moral izročiti vso fotodokumentacijo, filmsko dokumentacijo, morebitne ohranjene trakove prisluškovanj itd. Potem je šlo za izročitev t. i. Kranjskih dosjejev iz Uprave za notranje zadeve Ljubljana, ki so nastali na kranjski upravi za državno varnost, pa gradivo Frančka Sajeta, ki je tudi zbiral razne dokumente; po njegovi smrti se je njegovo gradivo ohranilo na njegovem vikendu in to smo dejansko prevzeli. Jaz sem neprestano pritiskal s pomočjo novinarjev, politikov – predvsem takratne opozicije, da smo prihajali do tega gradiva. Zdaj se približujemo 100 odstotkom, seveda z omenjenimi luknjami, ki so nastajale od leta 1948 dalje.

Minister Šturm je za TVS omenil, da je delovna skupina vlade v prostorih Sove, kjer je bilo shranjeno gradivo, odkrila rezalnik papirja. Kako to komentirate?